

נוסח ברכת הפרשת חלה

הקדמה

חשיבותה וייחודה של מצוות הפרשת חלה ניכרים במקורות רבים. במדרש בראשית רבה (בראשית, פרשה א, ד) מובא: "ר' הונא בשם ר' מתנה אמר: בזכות ג' דברים נברא העולם, בזכות חלה ובזכות מעשרות ובזכות בכורים". החינוך (שלה, מצוה שפה) מדגיש שייחודה של המצווה בכך שהיא תמידית ובשייכותה אל עיקר מזוננו של האדם: "רצה המקום לזכותנו במצוה תמידית בלחמנו, כדי שתנוח ברכה בו על ידי המצווה ונקבל בה זכות בנפשנו, ונמצאת העיסה מזון לגוף ומזון לנפש". מצווה זו היא מיסודות הבית היהודי, כלשון הראי"ה קוק בספרו עין אי"ה (שבת, ח"ב, קפב): "החלה שהיא המתנה של כהונה המתייחסת אל הבית והליכותיו ביחוד... היא הראשית המנחת את יסוד הבית". עדנה מיוחדת נחה על מצווה זו בקהילות ישראל השונות, ורבים וטובים מקפידים עליה באופן פרטי או ציבורי. שני ביטויים משמשים בלשון התורה ביחס למצווה זו: 'חלה' ו'תרומה', כלשון הפסוק בספר במדבר (טו, כ): "ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה". אף חז"ל במקורותיהם משתמשים בביטויים אלו ביחס למצווה.¹ יש לדון מהו מקור הברכה ולאור זאת האם יש לה נוסח אחיד מחייב. מהו הביטוי הנכלל בנוסח, חלה או תרומה? מה המקור לנוסחים השונים הרווחים בציבור לברכה, והאם הם לעיכובא? נדון גם בפרטים הלכתיים שונים המלווים את הברכה, האם ביכולתם להעיד על מעמדה ותוקף נוסחה.

א. המקור לברכת הפרשת חלה

עיון במקורות חז"ל שלפנינו מצביע על העובדה שאין לברכת הפרשת חלה מקור מובהק בחז"ל. אף במסכת חלה לא מופיעה ברכה על המצווה. אמנם יש מהראשונים והאחרונים שהצביעו על מקורות בחז"ל שבהם יש סמך לעצם קיום הברכה.

1. התורה תמימה (במדבר טו, הערה מח) מדגיש שלשימוש בביטוי 'תרומה' ביחס למצוות חלה יש השלכות דיניות: "ודע דמהאי טעמא דחלה נקראת 'תרומה', קי"ל כמה דינין דשויין זה לזה, כמו הא דחייבין על שניהם מיתה וחומש, אם אכלן זר במזיד חייב מיתה בידי שמים ובשוגג משלם קרן וחומש".

1. משנה מסכת חלה (ב, ג): "האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה, מפני שהיא יכולה לכסות עצמה, אבל לא האיש". הראשונים מפרשים שמדובר הן לעניין הפרשה והן לעניין הברכה, והאישה יכולה לברך ולהפריש במציאות המוזכרת, וזאת בניגוד לאיש שלא יכול לברך ולכן לא יכול להפריש. וכך לשון הרמב"ם בפירוש המשנה: "שאם ישרה את ישיבתה על הקרקע והסמיכה רגליה זו לזו לא תיראה ערותה, ומותר לה לברך ולהפריש את החלה... אבל האיש אף על פי שישב איבריו בולטים ואסור לו לברך, ולפיכך לא יפריש חלה".²

2. ירושלמי מעשר שני (ה, ה), חלה (א, ו): "אמר רבי יוסי בי רבי בון צריך לומר: חלה על כל, תרומה על הכל, לה' זה שם המיוחד". נוסח הגר"א בהגהות הירושלמי (זרעים א, חלה שם) מחדד את משמעות הדברים: "לה' זה שם המיוחד, חלה לה' מכאן שצריך לומר חלה על הכל, תרומה על הכל". חיוב הזכרת שם שמים עם הפרשת חלה משמעותו ברכה על הפרשה. וכך לשון הרידב"ז בפירושו לירושלמי בחלה: "ר"ל דצריך לברך ולהזכיר שם המיוחד עליו". וכן כתב הרא"ה קוק בשו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל, סימן ל): "שעיקר הכוונה הוא שיברך ברכה שיזכיר בה שם שמים".

3. ירושלמי דמאי (ה, ב): "תני הרוצה להפריש תרומה ותרומת מעשר וחלה כאחת... תני רבי חייא כוללן ברכה אחת". הברכה המוזכרת מובאת בתוספתא (ברכות ו, יד): "היה הולך להפריש תרומה ומעשרות... אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה ומעשרות". הגר"ח קנייבסקי בחיבורו דרך אמונה (ביכורים פ"ה, ה"א, ס"ק ק) ובהערות 'ציון הלכה' (ס"ק קע) לומד מהכללת החלה בברכה על התרומה ומעשרות שיש חיוב ברכה על הפרשתה, ואולי אף רמז שנוסח הברכה הוא כנוסח הפרשת תרומה: 'להפריש תרומה'.

4. בבא קמא (צד, א), סנהדרין (ו, ב): "דתניא, ר' אליעזר בן יעקב אומר: הרי שגזל סאה של חטין, טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך? אין זה מברך אלא מנאץ ועל זה נאמר: בוצע ברך נאץ ה'". נראה בפשטות שהברכה המוזכרת היא ברכת המוציא על אכילת הלחם, כמו שניכר מלשון הפסוק שהברכה היא אחר הבציעה. אמנם דעת המאירי (ב"ק שם) שהכוונה גם לברכה על הפרשת חלה, כן דעת רבי עקיבא איגר בגיליון הש"ס במסכת ברכות (מה, א).

2. הר"ש, הרא"ש והמאירי בפירוש המשנה; הרי"ף (פסחים ד, א); רש"י (ברכות כד, א); רא"ש (פסחים א, י). המקור לדעה זו מהסוגיה במסכת ברכות (כד, א), שם מובאת משנה זו כראיה לדין שניים הישנים במיטה אחת שיכולים לקרוא ק"ש, וההוכחה היא מברכת הפרשת חלה לקריאת שמע.

במקורות אלו שלפנינו רמזים בלבד לקיום הברכה, ומקורות מפורשים כאמור אין. אמנם יש מראשוני אשכנז המעידים שבנוסח הירושלמי למסכת ברכות שלפניהם מופיעה במפורש ברכה על הפרשת חלה. הראבי"ה (ה"ב, פסחים, סימן תצב) מזכיר את קיומו של נוסח זה: "ואחר שיצרפן לסל מברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה, ונוטל חלה. והכי איתא הברכה בירושלמי דברכות, להוציא מדברי האומר להפריש תרומה". ובספר אור-זרוע תלמידו (הלכות חלה, ח"א, סימן רכה) מובא הנוסח המדויק: "ואמר בירושלמי בברכות פרק הרואה: המפריש חלה לעצמו אומר להפריש חלה, המפריש לאחר אומר להפריש חלה לשמו". וכך שב וכתב בהלכות שחיטה (ח"א, סימן שסז).³ נוסח הירושלמי מובא אף בתשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו (סימן קמא), ומצוטט בפסקי רקאנטי (סימן רל). אכן בירושלמי שלפנינו לא מופיע נוסח זה, וכן ניכר מדברי רוב הראשונים שאינם מזכירים אותו.⁴

לאור האמור, נראה שאין הוכחה מוצקה לכך שברכת הפרשת חלה נתקנה בזמן חז"ל, אך ברור שבזמן הגאונים היא כבר תוקנה, שהרי היא מזכרת בספרות הגאונים לרוב. עובדה זו יכולה להסביר את ריבוי הנוסחים וחוסר אחידות המנהגים הקיימים ביחס לברכת הפרשת חלה.

ב. מחלוקת הגאונים בנוסח הברכה

בספר הלכות פסוקות המיוחס לרב יהודאי גאון (הלכות חלה, עמ' לט) מובא: "ואיתתא כד שקלא מאגנא תרומה, צריכא לברוכי: אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה". דברים דומים מובאים בספר הלכות גדולות (סימן ה, הלכות חלה, עמוד קט), וכן בסידור רס"ג (ברכות המצוות, עמ' קא): "וכשתגמר העיסה צריך לברך: אשר

3. יש הפרש בין דבריו בשני המקומות. בהלכות שחיטה ואף בהלכות נטילת ידים (ח"א, סימן עט) כתב שיש לברך 'להפריש חלה' כנוסח הירושלמי המצוטט. לעומת זאת, בהלכות חלה הוסיף שנהגו לברך: 'להפריש חלה מעיסה'. כן בדרשות מהר"ח 'אור זרוע' בנו (סימן ל) כתב בשם אביו שנוסח הברכה הוא: 'להפריש חלה מעיסה'.

4. נוסח הירושלמי במסכת ברכות (ט, ג) שלפנינו: "התורם והמעשר אומר ברוך אקב"ו להפריש תרומה ומעשר, לאחר להפריש תרומה ומעשר לשמו". מקור הירושלמי בנוסח התוספתא (ו, יד), ובשני המקורות אין כלל התייחסות להפרשת חלה. כן כתב ביחס לנוסח התוספתא ר"י אבן פלאט בקונטרס 'פסקי ברכות' המובא בספר 'הפרדס' מבית מדרשו של רש"י (עמ' רח): "וברכת החלה לא הזכרה בתוספתא". כן כתב ביחס לנוסח הירושלמי שבא"ז מהדיר ספר 'הפרדס' בהלכות פסח (עמ' מג, הערה-מז): "ומה שהביא שם בשם הירושלמי ליתא בירושלמי שלפנינו". אכן בשינויי נוסחאות המופיע בחלק מדפוס הירושלמי על הדף מציין לנוסח זה.

קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה". לעומת זאת, שאילתות דרב אחאי גאון (פרשת צו, שאילתא עג) כותב: "ומיבעי ליה לברוכי: ברוך אתה קידשנו במצותיו וציונו על התרומה". כן מובא בתשובות הגאונים החדשות (סימן א, תשכ): "ומברך עליה מקודם שיפרישנה, ברוך אתה יי' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה".

בתשובות הגאונים החדשות (סימן קיד) מובאת תשובת רב האי גאון הסובר כדעה הראשונה, ואף מדגיש כי אין מחלוקת בדבר: "כי ראיתם בין הגאונים חלוקה בכך, אנו לא שמענו חילוף בדבר זה מעולם. אלא כך כתבו הראשונים בהלכות וסידורין וכך עמא דבר: ואתתא כד שקלא מאגאנא תרומה, צריכה לברוכי אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה". אמנם בקונטרס פסקי ברכות לרבי יוסף אבן פלאט, מראשוני הראשונים, המובא בספר הפרדס מבית מדרשו של רש"י (עמ' רט), כותב בשם רב האי גאון הפך הדברים, ואף נותן לכך הסבר: "וראיתי בדברי רבנו האי זצ"ל בטבע זה: אשר קדשנו במצותיו וצונו על התרומה. ונראה לי מפני שאמרה תורה והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה, וכתוב ראשית עריסותכם חלה תרימו וגו', הואיל ואין חלה נפרשת מן העיסה בלבד אלא גם מן הלחם, מברכינה על התרומה". הרי שתי מסורות בדעת רב האי גאון ביחס לנוסח הברכה.

ג. נוסחי הברכה בראשונים

1. להפריש חלה

נוסח הברכה המופיע ברוב הראשונים הוא: 'להפריש חלה'.⁵ יש הסוברים שאף במצווה זו, בדומה לכלל ברכות המצוות ובכללן מצוות הפרשת תרומות

5. מדרש הראשונים פסיקתא זוטריתא המכונה לקח טוב (במדבר, שלח, קי ע"ב); רי"ף (פסחים ד, א); תשובות ראב"ן (סימן לה); האשכול (הלכות חלה קכז, ע"ב); הרמב"ם (ביכורים ה, יא); התרומה (הלכות חלה, סימן פד); תוספות תלמיד ר"י הזקן (ב"ק צד, א); הראב"ה (ח"ב, פסחים, סימן תצב); הרוקח (הלכות חלה, סימן שנט); אור-זרוע (ח"א, הלכות נטילת ידים, סימן עט. הלכות שחיטה, ח"א, סימן שסז); רבינו יונה (אגרת התשובה, הדרוש השני, אות לב); הרמב"ן (הלכות חלה, לד, ע"ב); המאירי בחידושיו (חלה, פ"ב. פסחים ז, ב) ובספרו מגן אבות (ענין ח) ובחיבור התשובה (משיב נפש, מאמר ב, פ"ח); רבינו בחיי (במדבר, טו, כ); רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב כא, ח"ג: קעז, טור ד. קעח, טור א).

ומעשרות, קיימת מחלוקת האם יש לברך בנוסח לקיים המצווה או על קיום המצווה. לדעה זו קיים גם הנוסח 'על הפרשת חלה'.⁶ בספר יפה ללב (ח"ה, יו"ד, סימן שכח) מבאר מדוע נוסח זה הוא הרווח בראשונים, שהרי הוא מבוסס על שם המצווה הן לפי לשון התורה והן לפי לשון החכמים: "היאך נניח את העיקר שם המצווה הזאת דקריא רחמנא חלה... ומאריה מתניתין קרייה מסכת חלה, וכן הפוסקים פוסקי ההלכות שמו בה הלכות חלה... ונקוט הטפל שהוא כינוי משם מצווה אחרת". הביטוי תרומה שמקורו במצווה אחרת טפל ביחס לביטוי חלה שהוא שם המצווה.

2. להפריש חלה מן העיסה

בחלק מהראשונים מופיע הנוסח: 'להפריש חלה מן העיסה'.⁷ הט"ז (יו"ד שכח, ס"ק א) מערער עליו כיוון שבאמירת 'מן העיסה' מערבים פרט הלכתי בנוסח הברכה: "וכי צריכין להזכיר פרטי הדינים בברכה". בעירוב זה יש הפסק בברכה.⁸ וכך הוא שב וכותב באופן כולל ביחס לברכה על כיוון הדם (יו"ד כח, ס"ק ג): "דלא מצינו בשום מקום שמזכירין פרט המצוה בברכה". יש אחרונים שדחו את הערת הט"ז, שאע"פ שאין דרך להזכיר פרט הלכתי בנוסח הברכה, כיוון שהתורה מזכירה את הביטוי 'עיסה' פעמיים שהרי נאמר 'עריסותיכם', יש לשלבו בנוסח הברכה. כן כתב בספר יפה ללב (ח"ה, יו"ד, סימן שכח): "והא דאין צריך להזכיר בברכה כל פרטי פרושי המצווה, היינו דווקא בדבר שאינו מפורש בתורה, אבל בדבר המפורש שכתוב בהדיא כגון הכא שכתוב 'עריסותיכם'... גם בברכה צריך להזכירו". וכן כתב בשו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל, סימן ל). יש פוסקים שהעירו שניתן לברך בנוסח זה רק כאשר החלה מופרשת מעיסה, אך כשהיא מופרשת אחר אפייה כמו בערב פסח, יש להשמיט את המילים 'מן העיסה'.⁹ אך יש פוסקים שכתבו שנוסח זה תקף גם לאחר שהעיסה נאפתה.¹⁰

6. אנציקלופדיה תלמודית (כרך י, הפרשת חלה, הערה 24). יש לציין, שבאף אחד מהראשונים הנוקטים בנוסח 'להפריש חלה' המובאים בהערה לעיל לא נמצא נוסח כזה. אמנם מצאנו חילוק זה ביחס לנוסח 'להפריש תרומה' כמבואר להלן.
7. הריב"מ"ץ (חלה פ"ב, מ"ג); הר"ש (חלה, שם), אור זרוע (ח"א, הלכות חלה, סימן רכה); דרשות מהר"ח אור זרוע (סימן ל); פסקי חלה לרשב"א (שער ד, ס"ק יד); כפתור ופרח (פרק מב); 'לקט יושר' (ח"ב, עמוד עה, ענין א).
8. בהערות נקודת הכסף לבעל הש"ך כתב שאין בכך הפסק שהרי זה תוך כדי דיבור.
9. בהגהות הרמ"א למרדכי (פסחים, רמז תקצב) כתב: "ונמצא בתשובה: הנוטל חלה מן העיסה מברך להפריש חלה מן העיסה, ובפסח מברך להפריש חלה ממצה". בספר יפה ללב (ח"ג, יו"ד, סימן שכח) כתב שכך נהג אביו מהר"ח פלאג'י. בשו"ת ויען דוד (יו"ד,

3. להפריש תרומה

נוסח הברכה המופיע בחלק מהראשונים הוא: 'להפריש תרומה',¹¹ או 'על הפרשת תרומה'.¹² דעת חכמי בית מדרשו של רש"י ש'חלה' במקרא היא שם העיסה ו'תרומה' היא החלק המופרש, ולכן צריך להזכיר בנוסח הברכה את החלק המופרש שבו נעשית המצווה. וכך לשון ספר האורה (ח"ב, סימן לט): "מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו 'להפריש תרומה', דלהפריש חלה לאו ברכה הוא, חלה הוא עוגה וחררה ואינה שם הפרשה כלל דחלה תרימו תרומה כתיב. והכי קאמר, חלה אחת מן העוגות תרימו לשם תרומה".¹³ כן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה (חלה א, ט): "קרא ה' לחלה תרומה, הוא אמרו: חלה תרימו תרומה".¹⁴ הגר"א (יו"ד שכח, ס"ק ב) מחלק בין לשון המקרא ללשון חכמים: "תרומה כמ"ש תרימו תרומה ובלשון המקרא חלה נקרא העיסה... אבל בלשון המשנה נקרא חלה... ומ"מ נכון לברך בלשון מקרא". בלשון המקרא החלק המופרש נקרא תרומה, ולשון זו קובעת את נוסח הברכה. יש אחרונים שחולקים ולדעתם גם בלשון המקרא החלק המופרש

סימן קסח) נוטה שאין להזכיר 'מן העיסה' בנוסח לאחר אפייה, כן כתב בספר פסקי תשובות (או"ח, סימן תנז) בשם אחרונים.

10. בקובץ מבית לוי (ח"ה תשנ"ד, הלכות חלה, עמ' מ', הערה ה) כתב שמנהגו של הרב וואזנר לברך בנוסח זה גם בהפרשה אחר אפייה. כן כתב בשו"ת להורות נתן (ח"ז, סימן פג): "שחיוב הפרשת חלה התחילה בה בהיותה עיסה, ולא נפסק חיוב זו ע"י שאפאה ועשאה לחם". אמנם ציין שכאשר העיסה פחותה משיעור חלה ומתחייבת רק אחר אפייה כתוצאה מצירוף הסל, אין לברך בנוסח זה שהרי הייתה פטורה בעודה עיסה.

11. האורה (ח"א, ג, הלכות חלה), שאר חכמי בית מדרשו של רש"י להלן הערה 13, המנהיג (הלכות פסח, עמוד תנט), אורחות חיים (ח"ב, הלכות חלה, ס"ק א), הכלבו (סימן פט), האגור (הלכות לישת מצה, סימן תשסז).

12. מהר"ל בשם המהרי"ך (מנהגים, הלכות חלה, אות ד), ספר המנהגים (קלויזנר, סימן ק) הכותב: "על הפרשת תרומה או חלה". יש לציין לדברי אורחות חיים הנ"ל, הכותב שכן הנוסח בהפרשה על ידי שליח: "ואם מפריש אותה על ידי שליח, מברך על הפרשת תרומה". אמנם הראב"ן בתשובותיו (סימן לה) מדגיש שאין לברך בהפרשת תרומה או חלה בנוסח 'על' שנוסח זה הוא רק במצווה שעשייתה מסתיימת בסמוך לברכה, ובמצוות אלו היא מסתיימת רק כשתבוא לידי הכהן.

13. כן מובא בנוסח זהה: בסידור רש"י (סימן שעד), 'איסור והיתר' לרש"י (סימן כג), 'הפרדס' (הלכות פסח, עמ' מג), 'מחזור ויטרי' (הלכות פסח, סימן לה). כן מובא בשם רש"י בספר 'שבלי הלקט' (סדר פסח, סימן ריב).

14. לאור זאת הנוסח ברמב"ם היה צריך להיות 'להפריש תרומה', וכן כתב בדעתו הפרישה (יו"ד שכח, ס"ק ג): "מלשון הרמב"ם יראה שהיא תרומה, ועל כן נוהגין לומר תרומה חלה שניהם". אכן כאמור לעיל הנוסח בהלכות ביכורים הוא: 'להפריש חלה'.

נקרא חלה. כן כתב בספר מרכבת המשנה על הרמב"ם בהלכות ביכורים (ה, יא):
 "אלמא דבלשון הכתוב מקרי המורם הזה חלה"¹⁵. ויש אחרונים החולקים וסוברים
 שאע"פ שבלשון המקרא החלק המופרש נקרא תרומה, יש לברך לכתחילה בלשון
 בני אדם הרווחת באותה מדינה. כן כתב הנצי"ב בספרו העמק שאלה (פרשת צו,
 מצווה עג, ב): "דבברכת הפרשת חלה תליא בלשון המדינה, באתרא דקרו לחתיכה
 שמפרישין מן העיסה חלה כמו במדינת אשכנז ורוסיא, ראוי לברך להפריש חלה.
 ובאתרא דלא קרי לה בלשון הקודש כלל אלא מלה ערבית וכדומה... ראוי לברך
 בעיקר לשון התורה להפריש תרומה".

4. להפריש חלה תרומה

נוסח הברכה המופיע בחלק מהראשונים כעין פשרה בין הנוסחים הוא: 'להפריש
 חלה תרומה',¹⁶ או 'להפריש תרומה חלה'.¹⁷ בשו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל,
 סימן ל) מוכיח מדברי הירושלמי במסכת חלה (א, ו) כדעה זו לפיה יש לשלב את
 שתי הלשונות בנוסח הברכה. הבן איש חי (שנה ראשונה, פרשת צו, יט) מציין מחלוקת
 בדבר סדר קדימות הביטויים: "ואף על פי דיש מי שכתב הנוסח הוא 'תרומה
 חלה', המנהג פה עירנו לברך 'חלה תרומה'". בשו"ת משפט כהן הנ"ל מדגיש שמן
 הראוי היה לברך בלשון 'חלה תרומה' כסדר הפסוק וכן ששם 'חלה' עיקר, אך
 נהגו לברך בלשון 'תרומה חלה', "שאין הסדר מעכב".¹⁸

ד. הכרעת הפוסקים בנוסח הברכה

נוסח הברכה לדעת השלחן ערוך (יו"ד שכח, א) הוא: 'להפריש תרומה', ומגיה
 הרמ"א: "או להפריש חלה". הדרישה על הטור (ס"ק ב) פסק כדעת השו"ע, אך
 לעומתו פסקו רבים כהגהת הרמ"א וכדעת רוב הראשונים: הט"ז (ס"ק א); החיי
 אדם בספרו חכמת אדם (שערי צדק, שער מצות הארץ, פרק יד, לב); קיצור שולחן ערוך
 (סימן לה, סעיף א), ערוך השולחן (או"ח תנו, יב) הכותב: "ותמיד מברכין אקב"ו להפריש

15. בספר הכתב והקבלה על התורה (במדבר, טו, כ) נוקט כדעה זו, ומשיג על דעת הגר"א:
 "לפי זה יהיה נוסח הברכה 'להפריש חלה' מלשון המקרא, ויותר נכון מלשון 'להפריש
 תרומה' כי לשון תרומה כולל גם תרומת דגן וכדומה, ולשון חלה יותר פרטי ומבורר על
 העיסה".

16. המנהגות לרא"ש מלוניל (כג, ע"ב), פירוש הר"ח פלטיאל עה"ת (במדבר, טו, כ), ספר
 הנייר לאחד מבעלי התוספות (ו. הלכות פסח, יז הלכות חלה)

17. חידושי ובאורי מהרש"ל לטור (סימן שכח).

18. אמנם בסידור עולת ראי"ה (ח"א, עמ' שנג) כתב שהנוסח הוא 'להפריש חלה', ושם הערת
 הרצי"ה המפנה לתשובה זו.

חלה", ושב וכתב כן ביורה דעה (שכח, ב). כן מובא בספר מנהגי מצרים נהר מצרים (ח"א, עמ' קלה, ע"א): "והאידנא נהוג לברך להפריש חלה כס' הרמב"ם". כן כתב בספר יסודי ישורון (ח"ג, מערכת ערב שבת, עמ' פה), וכן דעת הגר"ח קנייבסקי בחיבורו דרך אמונה (ביכורים, פ"ה, יא, ס"ק ק).

המהרש"ל בחידושי ובאורי הטור (סימן שכח) כותב: "נהגינן לומר 'תרומה חלה' שניהם", וכן מובא בפרישה (יו"ד שכח, ס"ק ג) בשמו. כן דעת: הב"ח (שם, ס"ק ב); הש"ך (ס"ק א); אור חדש (ברכת חלה, ס"ק ג); שו"ת חתם סופר (ח"ב, יו"ד, סימן שכ). אף דעת הבן איש חי (שנה ראשונה, פרשת צו, יט) כאמור לעיל כדעה זו, אך בהיפוך הנוסח: "והברכה של החלה היא אקב"ו להפריש 'חלה תרומה' ". וכך שב וכתב בהלכות חלה (שנה שניה, פרשת שמיי, ב). כדבריו כתב בספר כף החיים (סימן תנו, ס"ק ט), וכן הגר"ע יוסף בספרו חזון עובדיה (פסח, הלכות חלה, עמ' קעח), אע"פ שבספרו הליכות עולם (ח"א, הלכות פסח, עמ' רצא) לא הכריע בין הנוסחים. דעת הגר"מ אליהו בקובץ אמונת עיתך (גיליון 15), שהאשכנזים מברכים 'להפריש חלה' והספרדים 'חלה תרומה'.

דעת היעב"ץ בסידורו בית יעקב (דיני ערב פסח, עמ' רכז), שיש לברך 'להפריש חלה מן העיסה'. כן כתב בספר יפה ללב (ח"ג, יו"ד, סימן שכח) שכך היה מנהג אביו מהר"ח פלאגי: "ומנהג נשים שלנו לומר להפריש חלה מן העיסה... וכן היה נוהג גאון עוזינו הרב אדוני אבי זצ"ל, ומנהג אבותינו בדינו". כן כתב בספר מנהגי ירושלים נתיבי-עם (סימן שכח, סעיף א), ובספר מנהגי מרוקו 'עטרת אבות' (ח"ג, פרק לו, אות יז) שכן מנהג נשות מרוקו אך הוסיף: "ויש שהיו מברכות 'להפריש חלה' ותו לא".

ה. המשנה את נוסח הברכה האם יצא ידי חובה

דעת חכמי בית מדרשו של רש"י (הובאו לעיל סעיף ג.3) היא שנוסח הברכה מעכב, וכך לשון ספר האורה (ח"ב, לט, דין ברכת חלה): "ומיהו תרומה נקראת ותרומה שמה ואין לשנות". וכן כתב בספר המנהיג (הלכות פסח, עמוד תנט): "והמברך להפריש חלה טועה". לעומת זאת, דעת הסמ"ק (מצוה רמו) שהנוסח אינו מעכב: "ואין להקפיד בברכה אשר יברכו, בין יזכירו חלה בין יזכירו תרומה". הסמ"ג (עשין, סימן קמא) מציין את שני הנוסחים ואינו מכריע ביניהם, ומשמע שניתן לברך בכל נוסח. וכך גם ראשונים נוספים מביאים את שני הנוסחים ללא הכרעה.¹⁹ כן מוכחת דעת הטור (יו"ד שכח) שהרי כתב: "יברך בא"י אמ"ה אקב"ו להפריש חלה וי"א להפריש תרומה, ואין חילוק". לשון דומה מובאת בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סימן רצא, דיני חלה

19. הפרנס (סימן קג), אבודרהם (ברכת מזוזה והפרשת חלה), אהל מועד (דין פסק בענין חלה).

פ"ו). הבית יוסף (יו"ד שכח) בהתייחס לדברי המנהיג כותב: "והפריז על מדותיו לומר שכל המברך להפריש חלה טועה הוא". הוא מסיים את דבריו בדברי הסמ"ק שהנוסח אינו מעכב, ואף מביאו בכסף משנה (ביכורים ה, יא), ומשמע שכך הוא סובר. אף מדברי הרמ"א המוסיף על דברי השו"ע: "או להפריש חלה", ניכר שהברכה אינה מעכבת. כן כתבו: הלבוש (שם, ס"ק א) הנוקט כלשון הטור; הב"ח (שם, ס"ק ב), ערוך השולחן (יו"ד שכח, ב), שלחן גבוה (יו"ד שכח, ס"ק ב), הגר"ע יוסף בספרו הליכות עולם (ח"א, הלכות פסח, עמ' רצא) הכותב: "ולכל אחת מהנוסחאות הנ"ל יש לו על מה שיסמוך". כך כתב הגר"ח קנייבסקי בחיבורו דרך אמונה (ביכורים, פ"ה, ה"א, ס"ק ק) ובהערות ציון הלכה (ס"ק קעד): "אין קפידא איך יאמר".

ו. מנהגי נשים לשנות מהנוסח הקבוע

מנהגים שונים מוזכרים בדברי הראשונים והאחרונים, בעיקר מנהגי נשים, שמהם ניכר שנהגו לברך על הפרשת חלה בערב פסח ברכה שונה מההפרשה בשאר ימות השנה.

בשו"ת רש"י (סימן קפו) מובא: "אודיעך, שמעולם לא נהגו בעיר הזאת לפרש שתי חלות כי אם בערב הפסח, והיו מברכין על אחת 'להפריש חלה' ועל השנייה 'להפריש תרומה', ובטלתיה מפני שהיא לבטלה, שאין ערב פסח חמור משאר ימים טובים"²⁰. הרי שנהגו בכל השנה לברך 'להפריש תרומה', ובערב פסח ברכו גם 'להפריש חלה'. מנהג נוסף מוזכר בהגהות הרמ"א למרדכי (פסחים, רמז תקצב): "ונמצא בתשובה, הנוטל חלה מן העיסה מברך להפריש חלה מן העיסה, ובפסח מברך להפריש חלה ממצה". מנהג נוסף מוזכר בדברי הדרישה על הטור (יו"ד שכח, אות ב): "נתפשט המנהג, שהנשים מברכין בהפרשתן חלה מעיסת מצה 'להפריש תרומה חלה מן העיסה', דכיון שאז עושין מצות רקיקין דוגמת עוגה, לא יהא נראה שמברך אמצות חלה. ויש מהן שאומרים בהדיא 'תרומה חלה מצה מן העיסה'". שני נוסחים מורכבים אלו אינם נהוגים בהפרשה בשאר ימות השנה. הב"ח (שם, ס"ק ב) יוצא כנגד המנהג לברך כל השנה 'להפריש תרומה' ובפסח 'להפריש תרומה חלה': "נוהגים לברך 'להפריש תרומה חלה', והנשים נוהגות לברך כך כשאופין מצות לפסח וטועות, דבכל השנה יש לברך 'תרומה חלה'". בספר שלחן גבוה (יו"ד סימן שכח, ס"ק ב) מוזכר מנהג לברך 'להפריש חלה מן העיסה' ובפסח 'להפריש תרומה מן העיסה', ואע"פ שתמה על מנהג זה סיים: "ומנהג

20. תשובה זו מובאת גם בסידור רש"י (סימן שעג), בספר 'איסור והיתר' לרש"י (סימן כב), במחזור ויטרי (הלכות פסח, עמ' 254-310, סימן לד).

ישראל תורה הוא". מנהגים אלו, אע"פ שיש מהם שנדחו מבחינה הלכתית,²¹ מבטאים את התפיסה שנוסח ברכת הפרשת חלה אינו מעכב, ולכן בזמנים שונים ניתן לשנות מהנוסח הרגיל.

ז. חובת העמידה בברכה

המגן אברהם (או"ח ה, ס"ק ב) לומד מלשון המשנה בחלה שהובאה לעיל, "האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה", שאין חובת עמידה בברכת הפרשת חלה. טעם הדין הוא: "דהפרשת חלה אינו מצוה כל כך, דאינו עושה אלא לתקן מאכלו דומיא דשחיטה". בדומה למצוות השחיטה שהיא לתיקון המאכל בלבד ואין חובת עמידה בברכתה כמו שניכר מדברי השו"ע (יו"ד יט, א), כך הדין לדעתו במצוות הפרשת חלה. שולחן ערוך הרב (או"ח ה, ג) מצדד כדעת המ"א. לעומתו, דעת הגר"א בביאורו לשו"ע (שם, סעיף א) שיש לברך מעומד אלא א"כ הדבר אינו אפשרי כמו במשנה הנ"ל. ולשונו: "ודברי מ"א שכתב שחלה אינה מצוה, דבריו אין להם שחר, והלא אסור לעשות עיסתו קבין". האיסור לעשות עיסות קטנות להיפטר מחיוב חלה מוכיח שהיא מצווה בפני עצמה שאיננה רק לתיקון המאכל. וכן כתב

הפתחי תשובה (יו"ד שכח, ס"ק ב) בשם שו"ת ישועות יעקב.²²

הטעם העיקרי המובא באחרונים לדעת המ"א הוא השוואת הפרשת חלה לברכות הנהנין שבהן ההנאה היא העיקר והברכה רק הכשר לה. וכך לשון הפרי מגדים (או"ח ה, ס"ק ב): "דחלה הוה כעין נהנין שאסור לו לאכול בלי חלה ולכך מותר לישב... דכל עיקרה של ברכה דליהוי נעשית המצוה, ובנהנין לא שייך זה". כלומר מצוות וברכות שהן הכשר להנאת האדם חמורות פחות מברכות המצוות שבהן המצווה עיקר, ולכן אין בהן חובת עמידה. כן מובא בגליון מהרש"א על

21. עיקר הדחייה בגלל עצם שינוי הנוסח בין פסח לשאר ימות השנה, כמו שניכר מדברי רש"י המוזכרים. כן כתבו: הדרכי משה (הקצר, או"ח, סימן תנז): "כי אין חילוק בין פסח לשאר ימות השנה"; המגן אברהם (שם, ס"ק א); ערוך השולחן (שם, סעיף יב) וביורה דעה (סימן שכח, סעיף א): "וצעקו על זה שאין חילוק בין פסח לכל ימות השנה".

22. בספר מור וקציעה על הטור (או"ח, סימן ח) מדגיש שבכל מקרה צריכה להיות זהות בין חובת העמידה לקיום המצווה: "שכל הדברים הנעשים בעמידה ברכתן כמו כן היא בעמידה, דכהיא גוונא אית ביה משום כבוד הזכרת השם. אבל הדברים הנעשים בישיבה, אין נאה לברך עליהן מעומד שלא כדרך עשיית העסק שעליו היא הברכה". כן דעת: פני יהושע (מגילה כא, א); חכמת שלמה להגר"ש קלוגר (או"ח ח, א), שו"ת הר צבי (או"ח ב, סימן קל).

שו"ע (י"ד סימן שכח), ובערוך השולחן (שם, סעיף ה).²³ יתכן שלפי שיטת המג"א, כשם שהברכה קלה לעניין העמידה, כך גם הקלו בנוסח שאינו מעכב.

ח. השפעת נוסח הברכה על נוסח קריאת השם במצוות חלה

בספר שאילתות דרב אחאי (צו, שאילתא עג) מובא: "ומיבעי ליה לברוכי ברוך אתה קידשנו במצותיו וציונו על התרומה, והדר לימא תיהוי חלה". לדבריו, מצוות הפרשת חלה כוללת קריאת שם לחלק המופרש.²⁴ דעה זו מובאת בשינוי נוסח בדברי הראב"ד בהשגות (ביכורים ה, יא): "כתב רב אחא ז"ל: וקורא לה שם ואומר הרי זו תרומה". וכך דעת: ספר מעשה הגאונים לחכמי שו"ם הקדמונים (סימן מ); ספר התרומה (הלכות חלה, סימן פד); רמב"ן (הלכות חלה לד, ע"ב); רשב"א בספר פסקי חלה (שער ד, אות יד), וספר התשב"ץ הקטן (סימן שצב).

אמנם, הרמב"ם (שם) אינו מזכיר כלל דין זה, וכותב על כך ר"י קורקוס בפירושו: "ואפשר לפרש לדעת רבינו, ברכה שמברך אקב"ו להפריש חלה אין לך קריאת שם גדול מזה, כיון שמברך ותכף מפריש הרי הוא כמפרש זו חלה". כלומר, הברכה נחשבת גם כקריאת השם. אף הטור (י"ד שכח) אינו מזכיר זאת, וכן השו"ע (שם, סעיף א) השמיטו למרות שהזכירו בבית יוסף ובכסף משנה על הרמב"ם שם. יש ראשונים שכתבו שלכתחילה יש לקרוא שם ובדיעבד אינו מעכב. כן דעת המאירי בחידושו למסכת חלה (פ"ב, מ"ב): "נוטל וקורא לה שם ר"ל שאומר הרי זו חלה, ואם לא קרא לה שם הואיל והפריש לשם חלה הרי היא חלה".

רוב האחרונים השמיטו את דין קריאת השם ולא הזכירוהו כלל כדעת הרמב"ם.²⁵ ויש מהאחרונים שפסקו כדעת הראב"ד בשם השאילתות. בעל החיי אדם בספרו

23. בספר יסודי ישורון (ח"ג, מערכת ערב שבת, עמ' צ-צא) כתב בדעת המ"א שמצוות חלה היא חובת חפצא ולכן אין חובת עמידה על הגברא. לעומת זאת, דעת החולקים שהיא חובת גברא ולכן מוטלת עליו חובת עמידה.

24. בספר 'שערי צדק' לבעל 'החיי אדם' (בינת אדם, פ"ד, סעיף ה) כתב, שמקור דין קריאת השם בחלה מדין קריאת השם בכלל תרומות ומעשרות המובא בתוספתא בתרומות (פ"ג, ה"ג). לעומת זאת הגר"ח קנייבסקי בחיבורו 'דרך אמונה' (ביכורים, פ"ה, ה"יא) בהערות 'ציון הלכה' (ס"ק קעז), תלה את מקור הדין בתוספתא בחלה (פ"ב, ה"ה) שם נאמר: "כשהוא נוטל אומר הרי זה חלה".

25. הנצי"ב בפירושו לשאילתות 'העמק שאלה' (צו, שאילתה עג, אות ג), כותב שטעם קריאת השם: "שיחול קדושת התרומה כדבעי, יותר טוב ומובחר שיאמר בפירוש הרי זה תרומה". אמנם כיוון שאנו נוהגים שלא כדעת גאונים לתת חלה לכהן קטן, אלא לאבדה, לכן נהגו שלא לקרא שם לחלה כדעת הגאונים: "ואם כן בזמן שההכרח לאבדה, יותר טוב שלא להקדישה כל כך אלא כדי לפטור מהטבל".

שערי צדק (שער מצות הארץ, חכ"א, פרק יד, אות לב) כותב: "ואחר שהפריש יקרא שם ויאמר הרי זה חלה". וכן דעת רבי עקיבא איגר בהגהותיו לשלחן ערוך (שם, סעיף א), וכן כתב באופן נחרץ בהגהות שאילת שלום על השאילתות לרבי ישעיהו פיק ברלין (צו, שאילתה עג, אות עט): "ואני עומד ומשתאה לפי שעה דדין זו דצריך לקרא שם... למה השמיטו הפוסקים בפרט הטור והשו"ע בס' שכח, למה שכחו ולא הזכירו הלכה זו שיצאה מפי גאון גדול". יש שכתבו שכיוון שיש המחייבים, ראוי לחוש לדבריהם שהרי אין בכך טרחה או הפסד. כן כתב בספר ערך לחם למהריק"ש (יר"ד, סימן שכח), וכן הבן איש חי (שנה ראשונה, צו, כא): "אחר שיברך ויפריש יאמר בפיו 'הרי זה חלה', כיון דאיכא רבוותא דס"ל הכי מאי הפסד יש באמירת ג' תיבות אלו, למעבד אליבא דכ"ע". כן כתבו: כף החיים (סימן תנו, ס"ק יא); הגר"ע יוסף בספרו חזון עובדיה (פסח, הלכות חלה, עמ' קעט); שו"ת שבט הלוי (ח"ה, סימן קסט); הגר"ח קנייבסקי בחיבורו דרך אמונה (ביכורים, פ"ה, ה"יא, ס"ק ק) ובהערות 'ציון הלכה' (ס"ק קעז) כתב שכן נהג אביו הסטייפלר.

יש לדון לדעות המחייבות, האם קריאת השם תעשה בנוסח הברכה או שמא בנוסח אחר. בהגהות שאילת שלום על השאילתות כתב שקריאת השם צריכה להיות בנוסח הברכה, למשל המברך 'להפריש תרומה' יקרא השם 'הרי זה תרומה'.²⁶ כדעה זו מוכח מדברי הרמב"ן בהלכות חלה (לה, ע"ב): "מברך אשר קב"ו להפריש חלה, והדר לימא תהוי חלה". לעומת זאת דעת החתם סופר בחידושו למסכת סוכה (ל, א), שקריאת השם איננה בנוסח הברכה: "מי שנוסח ברכתו להפריש תרומה סגי שיאמר אח"כ ה"ז חלה, ומי שנוסח ברכתו להפריש חלה יאמר אח"כ ה"ז תרומה. ואנו שאומרים להפריש תרומה חלה כמ"ש ש"ך, א"כ תו אין צריך לומר מידי". עקב החיסרון שיש בכל אחד מהביטויים, 'חלה' או 'תרומה', המברך בלשון 'תרומה' יקרא שם בלשון 'חלה' וכן להפך.²⁷ הנוהגים לכלול את שתי הלשונות ולברך בנוסח 'תרומה חלה' או להיפך, אינם צריכים לשנות בין הברכה לקריאה. הרי שנוסח הברכה משפיע אף על נוסח קריאת השם שנהגו בו כיום רוב ישראל.

26. לאור זאת כתב שנוסח השאילתות שלפנינו משובש, שהרי הברכה היא בלשון 'תרומה' וקריאת השם בלשון 'חלה'. לכן כתב שהעיקר כנוסח השאילתות שהיה לפני הראב"ד: "מסתברא כנוסחא שהיה לפני הראב"ד 'לימא תהוי תרומה', שהרי בנוסח הברכה שכתב גאון מזכיר תרומה". כך נוסח קריאת השם כנוסח הברכה.

27. לדעה זו גרסת השאילתות שלפנינו מדויקת, ואף נוסח הראב"ד יכול להוות הוכחה לדעה זו, שיש לומר שדבריו מוסבים על לשון הרמב"ם שנוסח הברכה בלשון 'חלה', על כך משיג הראב"ד שנוסח קריאת השם הוא בלשון 'תרומה'.

ט. סיכום

1. לברכת הפרשת חלה אין מקור מובהק במקורות חז"ל, אמנם ראשונים ואחרונים מצאו במקורות שונים רמזים לקיומה של הברכה. בחלק מראשוני אשכנז נמצא נוסח ירושלמי מפורש בו מוזכרת ברכה זו בנוסח 'להפריש חלה'.
2. בספרי הגאונים מוזכרת הברכה לרוב, וייתכן כי נתקנה בתקופה זו. בגאונים מצאנו מחלוקת בנוסח הברכה, יש שכתבו לברך 'להפריש חלה' ויש 'להפריש תרומה'.
3. בדברי הראשונים מובאים ארבעה נוסחים: 'להפריש חלה' לדעת רוב הראשונים; 'להפריש חלה מן העיסה'; 'להפריש תרומה' או 'על הפרשת התרומה'; 'להפריש חלה תרומה' או 'תרומה חלה'.
4. בפוסקים מצאנו מחלוקת בדומה לדעות הראשונים. נוסח השו"ע הוא 'להפריש תרומה', והרמ"א מוסיף את הנוסח של 'להפריש חלה'. דעת המהרש"ל שהנוסח הוא: 'להפריש תרומה חלה'. הבן איש חי סובר כמותו, אך מהפך את הנוסח: 'להפריש חלה תרומה'. דעת היעב"ץ וספרי מנהגי קהילות הספרדים שהנוסח הוא 'להפריש חלה מן העיסה'.
5. הלכה למעשה, רבים מיוצאי אשכנז מברכים 'להפריש חלה' או 'חלה מן העיסה', ואילו יוצאי ספרד מברכים 'להפריש חלה תרומה' או 'חלה מן העיסה'.
6. למרות שיש ראשונים שכתבו שנוסח ברכת הפרשת חלה הוא מעכב, דעת רוב הראשונים והאחרונים שנוסח הברכה אינו מעכב, ולכן ניתן לברך לפי כל אחד מהנוסחים.
7. ישנם מנהגים שונים, בעיקר של נשים, שנהגו לברך בערב פסח בהפרשת חלה מעיסת מצה ברכה שונה מהנהוגה בשאר ימות השנה. ואע"פ שיש שתקפו מנהגים אלו מבחינה הלכתית, ודאי יש בהם עדות כי נוסח הברכה אינו מעכב, ושלא אף ניתן לשנותו בהתאם לזמן והעניין.
8. לדעת אחרונים רבים אין חובת עמידה במצוות הפרשת חלה ובברכתה. וכיוון שחובת העמידה מהווה מדד למעמד הלכתי, ניתן ללמוד מכך שהברכה קלה בדיניה, ולאור זאת יש מקום להקל אף ביכולת לבחור את הנוסח.
9. נוסח הברכה יכול להשפיע אף על נוסח קריאת השם, לדעות והמקומות שבהם נהגו בקריאה זו. יש הסוברים שנוסח קריאת השם צריך להיות זהה לנוסח הברכה, ויש הסוברים שעליו להיות בלשון הפוכה מלשון הברכה. למברכים בנוסח 'חלה תרומה' או להיפך, לכולי עלמא אין צורך לשנות בין הנוסחים.